

Прегледни рад

Ана М. МУМОВИЋ*

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић

КРИТИКА КАО КУЛТУРА (НАД ПРВОМ ИСТОРИЈОМ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ ПАВЕЛА ЈОЗЕФА ШАФАРИКА)**

Айсѝракиѝ. Рад има за циљ да покаже како је прва *Исѝорија срѝске књижевности* написана из пера Павела Јозефа Шафарика, странца који није писао на српском језику, утицала на развој историје књижевности и како се у њеној основи налази и књижевна критика као део културе. *Исѝорија* обухвата преглед 289 писаца, међу којима има и припадника других народа, као и оних који нису писали на српском језику. Она доноси и списак штампара, мецена, писара, ћириличку штампу католичких Срба и ћириличку штампу дела протестаната. Обрађује дела из области науке о језику, реторике и поезије, филозофије, историје и географије, педагогије и математике, науке о природи и технологији, медицини, праву и политици, закључно са делима из области теологије. Дакле, *Исѝорија* кроз критику књижевности заправо осветљава историју културе српскога народа.

Кључне речи: историја књижевности, Павел Јозеф Шафарик, књижевна критика, култура, друштво.

*Ако желимо да уиознамо неку књижевност,
иоѝражићемо најѝре књигу
која се зове исѝорија књижевности.*

Јован Деретић

Почеци историје књижевности код Срба. Скромни почеци историје књижевности код Срба, као самосталне научне дисциплине, јављају се у првим деценијама XIX века, у доба Доситеја и Вука. О томе говоре радови: Доситеја Обрадовића *Еѝика* (1803), који пружа кратак осврт на развој новије српске књижевности; Павла Соларића *Поменик књижески* (1810), у којем

* Научни сарадник, djordj_ana@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

се афирмише свест о идентитету српске и хрватске књижевности, затим рад Лазара Бојића *Памјатник мужем у славеносербском књижесѣву славном* (1815), који је дао обресе прве књижевне биографије, а поједини књижевни теоретичари тврде да је, заправо, ово прва историја књижевности код Срба, као и текст Ђорђа Магарашевића *Писма Филосерба о сербској лиѣраѣури* (1829). Долазе Доситејеви следбеници и претече Јована Скерлића: Јован Суботић, огледом *Неке черѣе из љовеснице сербској књижесѣва* (1846) и Јован Ристић, радом *Новија књижевности Срба* (1852). Прву *Исѣорију срѣске књижевности* (1867) из пера домаћег критичара Срби добијају од Стојана Новаковића, ученика Ђуре Даничића. *Исѣорија* је добила коначан облик у другом издању 1871. године, када је штампана и *Хисѣорија књижевности народа хрвајској и срѣској* истакнутог филолога Ватрослава Јагића.

Књижевна историја је „прича“¹ о књижевној прошлости једног народа и у њеној основи налази се управо критика. Ова магистрална идеја као аксиомом јесте путоказ који води од историје књижевности, која је дуго обављала функције критике, до генезе књижевне критике, као најмлађе гране науке о књижевности, и начина на који је она формулисала и остваривала своје функције у условима када је историја књижевности у извесној мери била и историја народа.² Историја књижевности причајући приче утврђује и колективни идентитет народа.

На примеру прве историје српске књижевности, и то је прва парадигма, илуструјемо процес сазревања, формирања и функционисања књижевне критике у српском друштву и култури. Под парадигмом подразумевамо „скуп принципа који се оформио у некој од наука а који се сматрају као стандардни за успешно стицање нових знања“ (Константиновић 2008: 131).

Прва историја српске књижевности – Павел Јозеф Шафарик. Прва *Исѣорија срѣске књижевности* (1865)³ Павела Јозефа Шафарика (1796–1861), протестанта, немачког ђака и представника немачке науке и књижевности, првог странца који је написао националну историју српске књижевности и утемељивача историје српске књижевности као научне дисциплине,

1 Идејом да је свака историја нека врсте приче и да је, самим тим, и историја књижевности једна таква прича, Предраг Палавестра започиње *Исѣорију модерне срѣске књижевности: златно доба 1982-1918* (1986).

2 У првом предавању из историје српске књижевности на Великој школи, *Проучавање срѣске књижевности* (1904), Павле Поповић наводи како је Алекса Вукомановић први постављен 1852. године за „професора историје народа и књижества српског“ (Поповић 1979: 58).

3 Године 1865. Шафариков зет Јозеф Јиречек штампао је друго издање *Исѣорије*, која је објављена у три тома у Прагу, а заправо је сав посао завршен у Новом Саду већ 1831. године. Прво издање је штампано 1926. под називом *Geshichete der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (*Исѣорија славенској језика и књижевности љрема свим дијалекѣима*).

обухвата преглед сачињен од 289 писаца. Она је својим садржајем и методом доказ да је књижевна критика бићем усмерена ка култури и окренута остваривању своје друштвене функције. Историчар обухвата српске писце од Светог Саве, Доментијана, Теодосија, Цамблака, Данила, да набројимо само најпознатије, до оних готово анонимних, када је у питању њихово присуство у српском наслеђу као вредности. Дакле, Шафарик је успоставио принцип који ће ући у књижевну теорију, да књижевну историју чине и велики и средњи и мали писци. Тај принцип налазимо и код Милорада Јеврића, аутора последње парцијалне *Историје српске књижевности: реализам* (2017).⁴ Шафарик, такође, обрађује и писце који су писали на страним језицима, доноси списак штампара, мецена, писара, ћириличку штампу католичких Срба и ћириличку штампу дела протестаната, затим дела из области науке о језику, реторике и поезије, филозофије, историје и географије, педагогије и математике, науке о природи и технологији, медицине, праву и политици, закључно са делима из области теологије. Реч је, дакле, о пројекту који кроз критику књижевности заправо осветљава историју културе српског народа. Методолошки *Историја* је реализована онако како то чине и савремени историчари књижевности. Истичући важност и значај овог пионирског подухвата, који је убухватио српске писце и ствараоце у периоду 1730–1830 Д. Руварац сведочи: „За многе српске списатеље не знамо ми ни данас ништа више него оно, што је Шафарик навео; а за многе и многе не би знали баш ништа, да се он није постарао да опише њихове животе“ (према Стајић 1927: 13).

Шафарикова *Историја*, иако има више облик библиографског приручника, настаје у XIX веку као резултат развоја научног погледа на историју формулисано у претходном веку. У средишту тог научног метода било је схватање историје као *йриче* и као:

– људске прошлости у свом хронолошком и сврховитом развоју и оно се тиче тематског одређења (а) и

– системски и методолошки засновано проучавање, и оно се тиче теоријског приступа (б).

Своју *Историју* Шафарик је поделио на два дела. Први је посвећен југоисточним Словенима, а други северозападним Словенима.⁵ Део о југоисточним Словенима поделио је на пет целина: 1. *Историја старословенској црквеној језика и књижевности*, 2. *Историја руској језика и књижевности*,

4 Своју *Историју српске књижевности: Реализма* Милорад Јеврић пише следећи исти принцип: „Историја књижевности би требало да буде сложени мозаик, сачињен од крупнијих, средњих и ситнијих комада који заједно чине функционалну целину“ (Јеврић 2017: 68–9).

5 П. Ј. Шафарик је о словенским народима написао и књиге: *О йореклу Словена* (1828), *Словенске старожитности* (1836–37) и *Словенски народојис* (1842).

3. *Историја језика и књижевности Славосрба њрчкој обреда*, 4. *Историја језика Славосрба катхолика* и 5. *Историја словеначкој језика и књижевности*. Део посвећен северозападним Словенима подељен је у четири целине: 1. *Историја чешкој језика и књижевности*, 2. *Историја језика и књижевности Словака*, 3. *Историја њољској језика и књижевности* и 4. *Од Историја језика и књижевности Лужичких Срба*. За нас је од примарног значаја Шафарикова *Историја* и њен приказ развоја српске књижевности који је подељен у два дела. У првом он пише о делима која су у рукописима, а у другом о штампаним издањима. Као чињеница првога реда из које се може извести и вредносни суд јесте сазнање да до појаве Шафарикове *Историје* у европској науци и књижевности није било дела које је дало тако широку основу за проучавање језика, књижевности, културе и цивилизације, нарочито Јужних Словена, „код којих је што се језичко-литерарних и повесно-духовних истраживања тиче, све било још у заметку“ (Пејчић 2009: 215).

Шафариково изучавање, оцењује Јован Скерлић, имало је двоструки циљ: „да код Срба развије осећање словенске свести и солидарности и да западни словенски свет упозна са Србима и Хрватима“ (Скерлић 1997: 194). Његов практични пројекат уклапа се у теоријске принципе на којима се заснива историја књижевности. „Садржина целе историје“, пише Шафарик, „исцрпљује се у судбинама појединачних култура, која једна другој следеју, која једна поред друге расту, које се додирују“ (према: Шпенглер 2006: 105).

Нови поглед на историју подразумевао је више осветљавање догађаја по принципу *шта се десило*, него по томе *шта њо значи*. Шафарикова *Историја* је, у том смислу, настала на *идеји* о историчности књижевности по којој је књижевност једног времена производ и сведочанство тог времена и *њо начелу* старог историцизма у књижевности – *начелу хронолошке историје*. То начело је, налази модерна теорија историје књижевности, подразумевало две битне концепције:

– претпоставку да су „сви догађаји једног тренутка дио истог а хомогеног историјског времена“ (1) и

– претпоставку да се „идеји периода или епохе придавала не само особина јединства врсте монолитности него и особина објективности“ (Петровић 1986: 36).

Суштина се огледа у чињеници да је „блискост књижевности и историје књижевности не само формална или стилска, него и генеалошка и идеолошко-вредносна“ (Јуван 2011: 63). Да би се разумела улога коју су имале историје књижевности и њихова утицај у друштву од кључног значаја је „чињеница да је настајање књижевности као уметничке метаврсте и историје књижевности као великог жанра текло паралелно и интерактивно“ (Јуван 2011: 63).

Из такве концепције следи Шафариков приступ проблему историјског разумевања српске књижевности. Под појмом српске књижевности он подразумева „литературу Срба грчког ритуала“, написану „ћириличким алфабетом“, а говорио је и о другим Србима као „католичким Славеносрбима“.

Теоријске основе историје књижевности. Како бисмо проблемски „лоцирали“ тему пре прегледа Шафарикове *Историје* која ће, постављена „на чврсте основе наше политичке и културне историје“ (Радојчић 1963; 9), утицати на развој српске књижевне историографије и критике, у теоријској равни разматрамо два главна проблема:

1) методолошки проблем књижевне историје као дијалога са читаоцима историјских епоха и

2) задатак, предмет и циљ историчара књижевности и историје књижевности као изазова науке о књижевности.

Кључни методолошки проблем књижевне историје налази се у односу историчара према прошлости и садашњости. Историчар књижевности не прави историјски резиме минуле књижевности, већ сучељава некадашње вредности и садашња вредновања као однос према наслеђу књижевности. Маркс је тако у Хомеровим еповима видео „облике друштвеног развика“ који „пружају уживање и у извесном смислу важе као норма и као недостижан узор“ (према Ignjatović 1992: 98).

Трагајући за повезаношћу између норме и развика књижевности, књижевни историчар има на уму паралелно *историјску свесћ*, какву представља историја књижевности, и *власити свесћ*, који је усмерава ка будућности. Књижевна историја је, дакле, могућа само у дијалогу са читаоцима историјских епоха, постоји као историја дијалога и ако почива на „искуству читалаца“. Писати књижевну историју значи исписати историју тог дијалога – један је од теоријских постулата у знаку којег настаје и егзистира.

Пресудан задатак историчара књижевности јесте представљање историјских норми тумачења и вредновања „бесконачног потенцијала поетског смисла“, али и да „историјски условљена тумачења релативизује тако што ће вратити поглед унатраг на објективност историје настанка“ дела и свој властити поглед и однос потврдити „као историјски и као важећи“. Наиме, у историјско-материјалистичкој методи је јасно да постоји „противуречност између садашњости и прошлости у књижевној историји“ (Ignjatović 1992: 98).

У теорији реценције и естетике историја књижевности подразумева, тврди Мирослав Бекер, да се једно дело контекстуализује у свој књижевни род како би се одредило његово „повјесно место и значење у искуственој књижевности“. Исти проблем теорија формалистичке школе решава својим „начелом књижевне еволуције“ и она је једна од „најзнатнијих исходишта за

обнову повјести књижевности“ (према Ignjatović 1992: 98), јер се те промене одвијају унутар књижевног система. Опис и свођење развоја историје књижевности као сукоба *новој* и *стариј* је једнодимензионалан, јер у том развоју ново постаје и естетичка и историјска категорија.

Као изазов науци о књижевности историја књижевности се појављује и зато што историчар књижевности дело учвршћује у његовој традицији. Историичност и комуникативност дела и дијалог са читаоцем као процес чињенице су првога реда. Историичност значи „поновно оживљавање прошле мисли“ у свести. Историјски приступ књижевном делу подразумева валоризовање више његових слојева: *моралних, социјалних, религијских* и других, који су се некада подразумевали и у чији се контекст „уланчава“ уметничко дело као чињеница. Историја књижевности зато:

- не може метод и поступак свести на регистровање чињеница и описивање,

- мора се усмеравати ка представљању структуре књижевног дела као основне целине књижевне науке,

- усмерава се ка осветљавању историјске функције коју је књижевност, у односу на друге уметности и облике сазнавања света, некада имала у изграђивању друштва и еманциповању човека и

- односи се на класификације књижевних периода и објашњење начина на који су песнички светови претворени у језик, а не само њихово означавање.

* * *

Изложени теоријски принципи недвосмислено показују да пажњу историчара књижевности чини активна оцењивачка свест усмерена на однос читаоца према делу и анализу која има увид у књижевну традицију. Већ први поглед на садржај Шафарикове *Историје* показује да он полази од таквог схватања историје као науке. У првом одељку под насловом „Политички догађаји: Преглед политичке историје Србије“ уводна је магистрална критичарева мисао: „Пре него што приступимо описивању духовне културе Срба и набрајању њихових књижевних остварења, сврсисходно се чини да се, у кратком прегледу, предоче политичка судбина народа и догађаја“ (Шафарик 2004: 9).

У први план постављена је проблематика односа књижевности и политике, и то из два разлога:

- 1) српска књижевност тог доба није довољно развијена и није увек естетизовала свој предмет и

- 2) проблематика односа књижевности и политике је врло сложена, у знаку непрестаног узајамног утицаја.

Сложена проблематика везе и односа књижевности и политике у српском друштву испољава се троструко:

- као политички садржај књижевних дела,
- као деловање стваралаца и њихових организација са циљем да стекну статус и поштовање и
- као веза између ствараоца и државе која одређује ауторска права, права књижевности, самим тим и статус и друштвену улогу књижевне критике не само унутар историје књижевности.

Пред првим страним историчарем српске књижевности као критичарем отворила се категоријална дилема: да ли је књижевност *увек ђолијичка* ако је политика у свему, или *ђолијика није у књижевности* (подв. А. М.), јер увек одступа од праве књижевности? „Прва концепција своди књижевност на политику зато што она испуњава целокупно људско деловање, укључујући и уметничко стваралаштво. Друга концепција своди политику на књижевност, пошто предмет књижевног дела није занимљив у односу на саму књижевност“ (Речник 2011: 173).

Шафарикова *Историја* је истовремено и историјско и књижевноисторијско и језичкоисторијско дело и, као таква, критички осветљава део српске културе и успоставља модел писања историје књижевности у којем се полази од опште историје – модел који ће применити сви остали критичари и историчари књижевности. Ђорђе Сп. Радојичић мисли да „све што су доцније радили Ђ. Даничић, В. Јагић, Ст. Новаковић, Св. Вуловић, Павле Поповић и др. почива на тим темељима“ (Радојичић 1963: 156).

Полазећи од језичког модела, Шафарик показује да поседује свест о јужнословенском језичком заједништву. Она апсолутно одговара теоријским уопштавањима Миливоја Солара, који, разматрајући *везу* и *однос* историје и историје књижевности, тврди да „повјест књижевности није заправо дио знаности о књижевности него је прије дио повјесне знаности“ (Солар 1986: 6). Царство књижевности „увијек на исти начин постоји у нашем искуству, истраживање само проширује његове границе, а поједине концепције повјести књижевности, па тиме и поједине идеје о повјести, само то широко ‘царство’ увијек редуцирају на овај или онај ужи избор који је то мање изведен из природе саме књижевности што се чвршће држи неке одређене идеје о повјести“.⁶ На то суштински упућује и наслов другог одељка Шафарикове *Историје* у свом основном значењу и именовању – „Живот и култура. Фрагментарна запажања о држави, цркви, народном животу“, у којем се српска историја временски посматра у две равни:

6 Миливој Солар сматра да књижевне чињенице стварно постоје а да се мењају „наши вриједносни судови о њима“. Историја књижевности јесте процес прикупљања чињеница, а „одређења као позитивистичка, марксистичка, или формалистичка повјест књижевности односе се једино на синтезу у приказивању резултата који су сада вредновани према нечему што се може одредити као „поглед на свијет“, као идеологија, као филозофска позиција“ (Солар 1986: 7).

- равни политичке самосталности (1) и
- равни подјармљивања и роштва под османлијском влашћу (2).

„Заједничко мишљење свих посленика на историји књижевности културно историјског правца“, сумираће слику и процесе књижевна критика век касније, „изражено је и у њиховом односу према народној књижевности као основици за развој српске националне књижевности“ (Пејовић 1975: 15). Национална књижевност је у нашем разматрању појам за монолитерарни систем који означава књижевност једне нације, једног језика и једне културе, и у том виду није била позната до XIX века. Иако се у националне књижевности, по неким другим критеријима, убрајају дела настала пре формирања појма нација, национална књижевност је израз за настанак националног идентитета. Битно је одређују: продукција, традиција и аспект утицаја.

Књижевност и критика (која се њоме бави) увек су изведене из живота, језика и културе и засноване на фрагментарном разматрању три битна стуба културе: стварања и уређења државе, цркве и народног живота. Следствено усвојеном историјском методу, Шафарик овако отвара разматрање:

„Ако већ историчари сматрају да је историја политичких догађаја Србије, због недостатка веродостојних, хронолошки сређених, свеобухватних извора, препуна празнина, неразрешених противуречности и неотклонивих несигурности, онда је ово, у још већој мери, случај с историјом развоја духовног живота Срба, с развојем државе, закона, цркве, народних обичаја и културе“ (Шафарик 2004: 29).

Поново је, дакле, с разлогом, потенцирана идеја да је књижевност део културе и да књижевна критика, тумачећи дело, заправо, дефинише специфичну тежину културе као духа народа. Поглавље „Живот и култура. Фрагментарна запажања о држави, цркви, народном животу“ завршено је изношењем карактерологије Срба из пера Димитрија Давидовића. Он је у XVIII веку на трагу онога што ће се током следећа два века теоријски свести на следећа сазнања: када је постало јасно да ће теорија потиснути књижевну историју и естетику у компаратистичким проучавањима књижевности (националним и наднационалним), акумулацијом информација, лансиран је појам *култура*. Компаратистичко проучавање делује у интелектуалном, политичком и идеолошком контексту и служи „као пут ка критичким теоријама“ које књижевност посматрају „као делатност укључену у сложену мрежу односа унутар културе“ и од значаја су за њено формирање (Речник 2011: 196).

На методолошком плану изучавања историје књижевности то значи да се подразумева да историјски догађаји претходе структури дела и сами „производе“ логику која је на одређени начин постала кодом хронологије, док у синхронији „теорија књижевности мора претпоставити (да) *лоичке стируктуре иррейходе догађајима* који тек по тим структурама бивају дохватљиви“

(Солар 1986: 10). Оваквим тумачењем је отворено сложено питање односа и везе историје књижевности и историје. Постало је јасно да, хронолошки посматрана, историја књижевности не решава суштинска питања проучавања и разумевања историје књижевности. Исто тако, јасно је да у историчару књижевности живи специфичан књижевни критичар, што илуструје и пример једног од најбољих српских историчара књижевности. „Поповић (Павле) је био књижевни ерудита, научник, књижевни историчар у ужем смислу, и продужавао је ону традицију чији су главни представници пре њега били Шафарик и Новаковић. Скерлић је био превасходно критичар и његово бављење историјом књижевности јавља се у продужетку његове критичарске делатности“ (Деретић 1996: 68–9). Исту вредност има и суд да су „критичари књижевни историчари“ на подручју књижевноисторијских систематизација били чак продуктивнији него професионални књижевни историчари, што је показала виталност Скерлићеве традиције стваралачког спајања критике и књижевне историје“ (Деретић 1996: 72).

Посматрајући тако у ширем контексту, Шафариков приступ проблему је и данас битан. Он суштински говори, структурирајући познате податке и чињенице о стању српског народа, духовном животу и образовању, о некритичком духу српског народа и разлозима који су то стање условили. Индикативни су његови ставови и запажања, јер је први почео проучавати српску историју, српски језик, старе српске споменике и прикупљати грађу за српску историју књижевности, а тичу се односа недобронамерних странаца и неукних домаћих писаца, критичара и историчара:

„Оно што сазнајемо о народном животу Срба састоји се из случајних фрагментарних исказа или напомена полуупућених и потпуно неупућених, често недобронамерних странаца; домаћи, каснији, записи јесу из пера или писаца легенди или од теолошких панегиричара. Морамо, ипак, смело да одвагнемо како бисмо међусобно повезали ове малобројне светле тачке, често сасвим варљиве; оне, међутим, у овој дубокој ноћи могу да пруже по неки одблесак, тако да умном читаоцу препусте могућност за даље закључивање. Немогућно је, притом, применити поступак приказивања одређених хронолошких периода“ (Шафарик 2004: 29).

И разматрање питања језика и књижевности Шафарик представља као везу и однос науке, критике, вере и културе:

„Историја српског језика и књижевности тесно је повезана са историјом словенске литургије и црквеног језика. Не само да словенски црквени језик дугује Србима захвалност за велики део свог обликовања, ширења и богаћења, не само да је он остао вековима језик књижевности Словена који су живели јужно од Дунава у старом Илирику и Мезији, посебно Срба грчке вере, већ је он и данас једини језик литургије, и, већином, саставни део књижевности свих Срба исте вере, у Турској и Угарској“ (Шафарик 2004: 69).

И сâм демонстрирајући друштвену функцију књижевне критике као културе на основу расположиве грађе, П. Ј. Шафарик исцрпно осветљава функцију верског преобраћања јужних Словена и мисију Ђирила и Мето-дија. У тој чињеници, коју су Срби прихватили, он види и у претходним напоменама означава услове и узроке развоја новог књижевног српског језика у појединостима. Српски споменици језика и писма нису старији од XII века, „али имају трајну вредност не само за Србе, јер су им то једини остаци духовног живота њихових предака“. Они су „важни и за сваког словенског филолога уопште, као корисна грађа за критичку историју словенског и српског језика“ (Шафарик 2004: 95).

Закључак. У Шафариковој *Историји српске књижевности* култура је прецизно обухваћена као целокупност ненаследне информације и њене организације, акумулације, чувања и преношења и кодирана је тако да може бити уграђена и у остале историје књижевности. Она изражава заједничку логику српске културе и означава доминантни тип мишљења у књижевности који често није само књижевни.

Ослоњен на актуелну теоријску мисао о суштини књижевне историје, наш кратак преглед и поглед на прву *Историју српске књижевности* из пера једнога странца који је у Новом Саду живео од 1819. до 1833. године и данас показује како се критички и методолошки можемо односити према проблемима и апоријама које нуди изучавање књижевности и критике унутар науке о књижевности као дела културе. На чињеницу да прва српска историја књижевности настаје из пера једног странца указује и П. Поповић у првом предавању, преузимајући катедру на Великој школи и дефинишући начело своје теорије критике укуса као њено примарно својство. „Сваком је познато“, апострофира, „и ми нарочито на овом месту имамо да то с пуним поштовањем истакнемо, да су учени слависти, туђи и наши филолози, држећи толико година нашу науку у својим рукама, знатно допринели њеном општем развоју, и специјално разрадили оне партије њене које говоре о старијим периодима наше књижевности“ (Поповић 1979: 63).

Шафариков критички метод, по својој објективности и назнаци симбиозе спољашњег и унутрашњег приступа историји књижевности, метода, може и данас, без обзира на мане монографије, бити узор у критичком промишљању српске историје и стварности. И још више: његов метод је доказ како књижевна критика увек има друштвену функцију, ако је научно фундирана и објективна. Улазећи у битна духовна поља српскога народа: државу, језик, цркву, историју, Шафарикова критика, не патећи од недостатка синтезе, то заиста јесте. Није га узалуд *Српски леџоџис*, вреднује то дело Скерлић, поводом његове смрти „упоредио са словенским апостолима Ђирилом и Методијем“ (Скерлић 1997: 194).

Следећи идеју да се „млади пењу старијима на рамена да би боље видели“ и сазнање „наша је мисао стара тачно онолико колико смо ми стари“, Бранко Лазаревић, ватрени национални радник занесен националним оптимизмом и речит проповедник југословенства, критички осветљавајући крајем друге деценије прошлог века културне идеје и југословенску идеју као примарну у политичкој, националној и културној пракси Срба и залажући се за јединствен југословенски покрет и обнову после уједињена Срба, Хрвата и Словенаца, каже:

„Једну од специфично најглавнијих улога у нашој земљи у погледу обнове имаће да игра стара србијанска култура: она србијанска култура са којом је наш народ ушао у ратове за ослобођење 1912. године и која се приликом свих великих искушења од 1912. године до данас, показала као солидна, снажна и несаломљива; она култура, која значи чисто словенску и југословенску културу јер се од **половине** осамнаестог века па до данас, правила, стварала, израђивала и челичила на борбама за слободу. На борбама за еманципацију од свих антисловенских и антијугословенских суседних утицаја и на стварању једне чисте искључиво наше културе“ (Лазаревић 2007: 28).

Под културом Лазаревић подразумева следеће чиниоце: осећање слободе, демократију, независност, осећање државе и самодисциплину. Осећање државе има „као злато тврду подлогу“, мислио је критичар, који је почео као експресиониста и застао на промишљању стоичког песимизма, и наводио доказе и дела многих српских, хрватских и словеначких песника: Мажура нића, Гаја, Његоша, Бранка Радичевића и других.

Примери које нуде и Шафарик и Лазаревић у време када, као и данас, влада „конфликт интерпретација културе“, сведоче да је у основи сваке историје књижевности и критике компарација, и то се, с обзиром да је утврђен и феномен „кретања литерарних појава“, уклапа у познату тезу Ж. Текста: „Ко каже наука, каже поређење“. Прва историја српске књижевности показује, такође, да је настала на основу научног погледа који пред собом има на уму познату тријаду нормативне теорије: језик, књижевност, нација, у знаку које се српска књижевност, унутар својих лингвистичких граница које нису сасвим одређене, као једино природних граница међу књижевностима, креће све до појаве авангарде.

Извесно је, такође, да је преко историје Шафарик успоставио књижевну комуникацију којом „подвргава анализи текст“ и његове иманентне особине, законе и елементе, уз претпоставку да су они „елеменат неке комуникације, дакле, друштвене ситуације“; текст учествује и функционише унутар те ситуације и „претпоставља њен својеврстан запис [...] и сам постаје својеврсна комуникациона ситуација“. За њега, могло би се рећи, „књижевна комуникација је једна од форми друштвене комуникације (и) друштвени и историјски елементи представљају њен иманентни елеменат“

(Гловињски 1984: 23). То значи да је Шафарик унутар историје књижевности већ дефинисао критику с јасном националном и друштвеном функцијом и сазнањем да из идеје добра увек извире динамичка интенција критичког мишљења и делања.

Логични закључак и вредносни суд новог читања прве историје српске књижевности јесте чињеница да је Шафариков рад био плодносан и благотворан за све гране науке о српској прошлости. За његово дело важи Деретићева мисао која стоји као кључ овог рада: „Ако желимо да упознамо неку књижевност, потражићемо најпре књигу која се зове историја књижевности“. (Деретић 1996: 41). А историја књижевности као историја народа је извориште књижевне критике, као дела културе.

ИЗВОРИ

Шафарик 2004: Павел Јозеф Шафарик. *Историја српске књижевности* (прев. Мирјана Д. Стефановић, Милана Мразовић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина. Нови Сад: Матица Српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Гловињски 1986: Михаил Гловињски. „Од спољашњих и унутрашњих метода до књижевне комуникације“. *Теорија историје књижевности*. (ур. Предраг Палавистра). Београд: САНУ, 17–32.
- Деретић 1996: Јован Деретић. *Пути српске књижевности. Идентитет, границе, тежње*. Београд. СКЗ.
- Ignjatović 1992: Dr Miodrag D. Ignjatović, *Književni pojmovi, izrazi i teorija*. Beograd: Književno društvo prosvetnih radnika Srbije, Književna zajednica Jugoslavije.
- Juvan 2011: Marko Juvan. *Наука о књижевности и реконструкцији*. Beograd: Službeni glasnik.
- Константиновић 2008: Зоран Константиновић, „Од интердисциплинарности до културологије (Нова парадигма у науци о књижевности)“. *Теорија, естетика, џејтика*. (ур. Гојко Тешић). Београд: Институт за књижевност и уметност, 131–137.
- Лазаревић 2007: Бранко Лазаревић, *Полиитичке расправе, Оставишина*. (Прир. Предраг Палавистра). Београд: Завод за уџбенике.
- Пејовић 1975: Божидар Пејовић. „Културно-историјски правац у српској историји књижевности“. *Својан Новаковић и „филошка кришка“*. *Српска књижевна кришка*. Књ. 4. (Прир. Божидар Пејовић). Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 7–41.
- Пејчић 2009: Јован Пејчић. „Павел Јозеф Шафарик у српској књижевности и култури (I)“. *Philologia Mediana*. бр.1. год. 1. (ур. Ирена Арсић). Ниш: Филозофски факултет, 205–223.
- Петровић 1986: Светозар Петровић. „Нови и стари историзам у историји књижевности“. *Теорија историје књижевности*. (ур. Предраг Палавистра). Београд: САНУ.
- Поповић 1979: Павле Поповић. „Проучавање српске књижевности“. *Павле Поповић и историјска кришка*. *Српска књижевна кришка*. књ. 11. Прир. Предраг Палавистра. Нови Сад: Матица Српска. Београд: Институт за књижевност и уметност, 58–90.

- Речник 2011: *Прегледни речник компаративистичке терминологије у књижевности и култури*. Нови Сад: Академска књига.
- Радојчић 1963: Никола Радојчић. „Учитељ наш“. *П. Ј. Шафарик (1795-1861)*. Нови Сад: Матица српска, 7–22.
- Радојчић 1963: Ђорђе Сп. Радојчић. „На Шафариковим темељима“. *П. Ј. Шафарик (1795-1861)*. Нови Сад: Матица српска, 154–159.
- Скерлић 1997: Јован Скерлић. *Историја новије српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Солар 1986: Миливој Солар. „Идеја повјести и повјест књижевности“. *Теорија историје књижевности*. (ур. Предраг Палавестра). Београд: САНУ, 6–15.
- Шпенглер 2006: Освалд Шпенглер, „Пропаст Запада“. *Сисии о култури*. Београд, 95–113.

Ana M. Mumović

CRITICISM AS CULTURE
(ABOVE THE FIRST HISTORY OF SERBIAN LITERATURE
PAVEL JOSEF SAFARIK)

SUMMARY

The first *History of Serbian Literature* (1865) was written from the pen of P. J. Safarik (1796-1861), a foreigner, who lived and worked in Novi Sad and did not write in Serbian. The final form was given by Safarik's son-in-law, who made some changes. The first edition was printed in 1826. The monograph includes a review of 289 writers. In addition to Serbian, he also deals with writers who have written in foreign languages. The book contains a list of printers, patrons, scribes, a Cyrillic print of Catholic Serbs and a Cyrillic print of Protestants. He deals with works in the field of language science, rhetoric and poetry, philosophy, history and geography, pedagogy and mathematics, science of nature and technology, medicine, law and politics, including works in the field of theology.

It is, therefore, a project that, through its critique of literature, actually illuminates the history of the culture of the Serbian people. Methodologically History is realized as it is done by contemporary historians of literature. Safarik's critical method, is proof that literary criticism always has a social function, if it is scientifically based and objective.

Key words: history of literature, Pavel Jozef Shafarik, literary criticism, culture, society.